

รายงานการวิจัย
เรื่อง

การพัฒนากระบวนการหมักข้าวแดงเพื่อเพิ่มผลผลิตสารเมแทบอไลต์ทุติยภูมิ
โดย *Monascus purpureus* IFRPD 4046 สายพันธุ์ที่กลายจากปลายข้าว
Development of Red Rice Yeast Fermentation Process for
Improved Secondary Metabolites Production by Mutant
Monascus purpureus IFRPD 4046 from Broken Milled-Rices

ดร. ศรีสุดา หาญภาคภูมิ
ผศ.ประมวล ทรายทอง
ดร.วนิดา เทวารุทธิ์ ชิติสรรงค์กุล
เรืออากาศเอกหญิงชุตินา ทองวชิระ

มหาวิทยาลัยสวन्दุสิต
2560
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยสวन्दุสิต

รายงานการวิจัย
เรื่อง

การพัฒนากระบวนการหมักข้าวแดงเพื่อเพิ่มผลผลิตสารเมแทบอไลต์ทุติยภูมิ
โดย *Monascus purpureus* IFRPD 4046 สายพันธุ์ที่กลายจากปลายข้าว
Development of Red Rice Yeast Fermentation Process for
Improved Secondary Metabolites Production by Mutant
Monascus purpureus IFRPD 4046 from Broken Milled-Rices

ดร. ศรีสุดา หาญภาคภูมิ

คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

ผศ.ประมวล ทรายทอง

สถาบันคั้นคว่ำและพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหาร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ดร.วนิดา เทวารุทธิ์ ชิติสรรงค์กุล

สถาบันคั้นคว่ำและพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหาร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เรืออากาศเอกหญิงชุตินา ทองวชิระ

คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

2560

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยสวนดุสิต

(งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากงบประมาณแผ่นดินด้านการวิจัยปีงบประมาณ 2559)

หัวข้อวิจัย	การพัฒนากระบวนการหมักข้าวแดงเพื่อเพิ่มผลผลิตสารเมแทบอลิซึมโดย <i>Monascus purpureus</i> IFRPD 4046 สายพันธุ์กลายจากปลายข้าว
ผู้ดำเนินการวิจัย	ดร.ศรีสุดา หาญภาคภูมิ ผศ.ประมวล ทรายทอง ดร.วนิดา เทวารุทธิ์ ชิติสรร์กุล เรืออากาศเอกหญิงชุติมา ทองวชิระ
หน่วยงาน	คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสวนดุสิต สถาบันคั้นคว่ำและพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหาร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สถาบันคั้นคว่ำและพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหาร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คณะพยาบาล มหาวิทยาลัยสวนดุสิต มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
ปี พ.ศ.	2560

คัดเลือกชนิดและอัตราส่วนของปลายข้าวเจ้าชยันนาท ปลายข้าวสาลี และปลายข้าวสินิลในการการผลิตสารที่มีฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระ ปริมาณสาร monacolin สารที่มีฤทธิ์ต้านแบคทีเรีย ภายใต้การหมักแบบแห้งโดยรา *Monascus purpureus* IFRPD 4046 สายพันธุ์กลาย ด้วยแผนการทดลองทางสถิติแบบผสม พบว่า อัตราส่วนที่เหมาะสมของปลายข้าวเจ้าชยันนาท ปลายข้าวสาลี และปลายข้าวสินิลเพื่อผลิต สารที่มีฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระ สารที่มีฤทธิ์ต้านจุลินทรีย์ และปริมาณสาร monacolin สูงสุดเท่ากับ 0.34:0:0.66, 0.5:0.5:0 และ 0.33:0.67:0 ตามลำดับ ค่าสูงสุดของการทวนสอบการทดลองของสารที่มีฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระและปริมาณสาร monacolin คือ 420.27 ± 9.67 mg trolox / g DW และ 445.52 mg/kg, ตามลำดับ สารที่มีฤทธิ์ต้านแบคทีเรียก่อโรค *P. acnes* DMST 14916, *Stap. aureus* TISTR 1466 และ *Stap. epidermidis* TISTR 518 ให้ค่าไซนัยบ์เท่ากับ 7.36 6.50 และ 5.77 mm ตามลำดับ การขยายขนาดของกระบวนการหมักแห้งในกล่องพลาสติก พบว่า สารที่มีฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระและปริมาณสาร monacolin เพิ่มขึ้น 1.68 เท่า (705.07 ± 8.85 mg trolox / g DW) และ 1.62 เท่า (719.87 mg/kg) ตามลำดับ สารสกัดหยาบแสดงไซนัยบ์ยังเชื้อ *P. acnes* DMST 14916 และ *Stap. epidermidis* TISTR 518 เพิ่มขึ้น 2.17 เท่า (16.00 ± 3.06) และ 1.18 เท่า (7.66 ± 4.07) mm ตามลำดับ ยกเว้น *Stap. aureus* TISTR 1466 (5.00 ± 0.58 mm) ค่า MIC ของสารสกัดหยาบต่อเชื้อ *P. acnes* DMST 14916 และ *Stap. epidermidis* TISTR 518 และ *Stap. aureus* TISTR 1466 คือ 0.39, 0.78 และ 50 mg/mL คุณสมบัติของสารประกอบ monacolin และสารประกอบที่มีฤทธิ์ยับยั้งแบคทีเรียมีความคงตัวต่อสภาวะอุณหภูมิสูง ความเป็นกรด-ด่าง และการเกิด oxidation ยกเว้น สารที่มีฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระ

คำสำคัญ: ข้าวแดง, โมนาโคลิน, โมแนสคัส, ฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระ, ฤทธิ์ต้านจุลินทรีย์, ปลายข้าวชยันนาท, ปลายข้าวสาลี และปลายข้าวหอมนิล

Research Title	Development of Red Rice Yeast Fermentation Process for Improved Secondary Metabolites Production by Mutant <i>Monascus purpureus</i> IFRPD 4046 from Broken Milled-Rices
Researcher	Srisuda Hanphakphoom Pramuan Saithong Wanida tewaruth chitisunkhun Flt.Lt. Chutima Thongwachira
Organization	Science and Technology, Suan Dusit University Institute of Food Research and Product Development, Kasetsart University Institute of Food Research and Product Development, Kasetsart University Faculty of Nursing, Suan Dusit University
Year	2017

The selection of optimum types and ratio of Chinart, wheat and Hom Nin broken milled-rices on the production of antioxidant and antimicrobial activities and monacolin content under solid state fermentation (SSF) by mutant *Monascus purpureus* IFRPD 4046 was investigated. Statistical mixture design experiment found that the suitable ratio of Chinart, wheat and Hom Nin broken milled-rices for the highest antioxidant and antimicrobial activities and monacolin content was 0.34 : 0 : 0.66, 0.5 : 0.5 : 0, and 0.33 : 0.67 : 0, respectively. The highest valudated values of antioxidant activity and monacolin content were 420.27±9.67 mg trolox / g DW and 445.52 mg/kg, while antibacterial activity against *P. acnes* DMST 14916, *Stap. aureus* TISTR 1466 and *Stap. epidermidis* TISTR 518 were 7.36 6.50 and 5.77 mm respectively. The up-scale solid state fermentation in plastic box, the results found that the antioxidant activity and monacolin content showed an increase by 1.68-fold (705.07±8.85 mg trolox / g DW) and 1.62-fold (719.87 mg/kg), respectively. The inhibition zone of red yeast rice extract against *P. acnes* DMST 14916 and *Stap. epidermidis* TISTR 518 exhibited an increase by 2.17-fold (16.00±3.06) and 1.18-fold (7.66±4.07) mm respectively except *Stap. aureus* TISTR 1466 (5.00±0.58 mm). Minimum inhibition concentration value (MIC) of red yeast rice extract against *P. acnes* DMST 14916 and *Stap. epidermidis* TISTR 518 และ *Stap. aureus* TISTR 1466 was 0.39, 0.78 and 50 mg/mL The properties of monacolin and antibacterial activity compounds were stable at high temperature, alkaline, acid and oxidation conditions except antioxidant activity compound.

Keywords: Red rice yeast, Monacolin, *Monascus* sp., antioxidant activity, antimicrobial activity, Chai Nart Broken Rice, Wheat Broken Rice, Homin Broken Rice

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณ ศูนย์เครื่องมือและปฏิบัติการ และคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ที่อนุญาตให้ใช้สถานที่, อุปกรณ์, และเครื่องมือวิทยาศาสตร์ ซึ่งทำให้งานวิจัยดำเนินไปอย่างราบรื่นจนประสบความสำเร็จ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสวนดุสิต และสถาบันคั้นคว้าและพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหาร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และบุคคลทุกท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้องซึ่งทำให้งานวิจัยนี้ประสบความสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขอแสดงความกตัญญูตเวทีตาคุณ แต่บิดา มารดา ที่คอยให้กำลังใจและสนับสนุนทุกสิ่งอย่าง สำหรับข้อบกพร่องต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นนั้น ผู้วิจัยขออภัยและยินดีที่จะรับฟังคำแนะนำจากทุกท่านที่ได้เข้ามาศึกษา เพื่อเป็นประโยชน์ในการพัฒนางานวิจัยต่อไป

ศรีสุตา หาญภาคภูมิ

2560

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญภาพ	ฎ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญ	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
ขอบเขตการวิจัย	4
คำจำกัดความที่ใช้ในงานวิจัย	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
สารอนุมูลอิสระและกระบวนการทำงานของสารที่มีฤทธิ์ต้านสารอนุมูลอิสระ	6
สารสำคัญในธัญพืช	6
จุลินทรีย์มีความสำคัญสามารถผลิตสารสีและสีธรรมชาติ	8
สารสำคัญในข้าวแดง	8
ความคงตัวของสารสี	19
ปลายข้าว (Broken milled-rice)	20
กรอบแนวคิดในการวิจัย	22

	หน้า
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	24
การคัดเลือกชนิดและอัตราส่วนของวัสดุหมักที่เหมาะสมต่อการผลิตสาร	24
เมแทบอลิต์ทุติยภูมิโดยใช้การทดลองแบบผสม mixture design	25
ศึกษาการขยายขนาดกระบวนการหมักข้าวแดง	26
การวิเคราะห์	30
ศึกษาคุณสมบัติของสารสกัดก่อนการพัฒนาผลิตภัณฑ์	31
การประเมินผลทางสถิติ	33
บทที่ 4 ผลการวิจัย	33
การคัดเลือกชนิดและปริมาณวัสดุหมักที่เหมาะสมต่อการผลิตสาร	33
เมแทบอลิต์ทุติยภูมิโดยใช้การทดลองแบบผสม mixture design	43
ผลการขยายขนาดกระบวนการหมักข้าวแดง	47
ผลคุณสมบัติของสารสกัดก่อนการพัฒนาผลิตภัณฑ์	49
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	49
สรุปผลการวิจัย	49
อภิปรายผล	51
ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้	54
ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	54
บรรณานุกรม	55
บรรณานุกรมภาษาไทย	55
บรรณานุกรมภาษาต่างประเทศ	55
ภาคผนวก	60
ประวัติผู้วิจัย	63

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
2.1	สารสีบางชนิดธรรมชาติที่ผลิตจากจุลินทรีย์	8
2.2	สปอร์สีของ <i>Monascus</i> ที่สร้างสารสี	11
2.3	การผลิตสารสีของ <i>Monascus</i>	13
2.4	ความคงตัวของสารสี <i>Monascus</i> ในสภาวะต่างๆ	20
2.5	องค์ประกอบทางเคมีของข้าวหอมนิลและแป้งสาลี	22
2.6	สารต้านอนุมูลอิสระและสารฟีนอลิกทั้งหมด	22
3.1	การทดลองหาสัดส่วนที่เหมาะสมของวัสดุหมักต่อการผลิตสารโดยใช้ mixture design	25
3.2	เชื้อทดสอบและอาหารที่ใช้ในการเลี้ยงเชื้อทดสอบ	29
4.1	การคัดเลือกวัสดุหมักที่เหมาะสมต่อการผลิตสาร monacolin ของข้าวหมักแดงที่หมักด้วยรา <i>Monascus purpureus</i> IFRPD 4046 สายพันธุ์	34
4.2	การคัดเลือกวัสดุหมักที่เหมาะสมต่อค่า EC ₅₀ ของสารต้านอนุมูลอิสระที่วัดโดยวิธี DPPH จากข้าวหมักแดงหมักด้วยรา <i>Monascus purpureus</i> IFRPD 4046 สายพันธุ์กลาย	34
4.3	การคัดเลือกวัสดุหมักที่เหมาะสมต่อการผลิตปริมาณฟีนอลิกทั้งหมดจากข้าวหมักแดงหมักด้วยรา <i>Monascus purpureus</i> IFRPD 4046 สายพันธุ์กลาย	35
4.4	การคัดเลือกวัสดุหมักที่เหมาะสมต่อการผลิตสาร monacolin จากข้าวหมักแดงที่หมักด้วยรา <i>Monascus purpureus</i> IFRPD 4046 สายพันธุ์	35
4.5	การคัดเลือกวัสดุหมักที่เหมาะสมในการผลิตสารสกัดหยาบที่มีฤทธิ์ต้านจุลินทรีย์ก่อโรคที่ความเข้มข้น 100 มิลลิกรัม /มิลลิลิตรจากข้าวหมักแดงที่หมักด้วยรา <i>Monascus purpureus</i> IFRPD 4046 สายพันธุ์	36
4.6	อัตราส่วนที่เหมาะสมของวัสดุหมักต่อการผลิตสารต้านอนุมูลอิสระ สาร monacolin K และสารที่มีฤทธิ์ต้านจุลินทรีย์โดยใช้ mixture design เพาะเลี้ยงนาน 15 วัน	37
4.7	สัดส่วนของวัสดุหมักต่อการผลิตสารที่มีฤทธิ์ต้านจุลินทรีย์โดยใช้ mixture design ที่ความเข้มข้น 100 มิลลิกรัม /มิลลิลิตรจากข้าวหมักแดงในวัสดุหมัก 3 ชนิดที่สัดส่วนแตกต่างกันด้วยรา <i>Monascus purpureus</i> IFRPD 4046 สายพันธุ์ เพาะเลี้ยงนาน 15 วัน	38
4.8	อัตราส่วนของปลายข้าว 3 ชนิดที่แตกต่างกันที่หมักด้วยรา <i>Monascus purpureus</i> IFRPD 4046 สายพันธุ์ในพลาสติกปริมาณทั้งหมด 50 g เพาะเลี้ยงนาน 14 วันเพื่อผลิตสารต้านอนุมูลอิสระ และสาร monacolin K	42

ตารางที่		หน้า
4.9	สารที่มีฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระ และสาร monacolin ที่ผลิตจากการหมักรา <i>Monascus purpureus</i> IFRPD 4046 สายพันธุ์ที่กลายด้วยวัสดุหมัก 3 ชนิดในอัตราส่วนที่แตกต่างกันในฟลาสก์ปริมาณทั้งหมด 50 g ใช้เวลาเพาะเลี้ยงนาน 14 วัน	42
4.10	อัตราส่วนของปลายข้าว 3 ชนิดที่แตกต่างกันที่หมักด้วยรา <i>Monascus purpureus</i> IFRPD 4046 สายพันธุ์ในฟลาสก์ปริมาณทั้งหมด 50 g เพาะเลี้ยงนาน 14 วันเพื่อผลิตสารที่มีฤทธิ์ต้านแบคทีเรีย	43
4.11	สารที่มีฤทธิ์ต้านจุลินทรีย์ผลิตจากการหมักรา <i>Monascus purpureus</i> IFRPD 4046 สายพันธุ์ที่กลายด้วยวัสดุหมัก 3 ชนิดในอัตราส่วนที่แตกต่างกันในฟลาสก์ใช้เวลาเพาะเลี้ยงนาน 14 วัน	43
4.12	อัตราส่วนของปลายข้าว 3 ชนิดในสัดส่วนที่แตกต่างกันที่หมักด้วยรา <i>Monascus purpureus</i> IFRPD 4046 สายพันธุ์ในกล่องหมักเพาะเลี้ยงนาน 15 วัน เพื่อผลิตสารต้านอนุมูลอิสระ และสาร monacolin K	44
4.13	ปริมาณความชื้นและน้ำหนักแห้งในกระบวนการหมักสำหรับการขยาย scale การผลิต	44
4.14	การผลิตสารที่มีฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระ และสาร monacolin จากการหมักรา <i>Monascus purpureus</i> IFRPD 4046 สายพันธุ์ที่กลายด้วยปลายข้าว 3 ชนิดในสัดส่วนที่เหมาะสมในกล่องหมักขนาด 7 ลิตร ใช้เวลาเพาะเลี้ยงนาน 14 วัน	45
4.15	การผลิตสารที่มีสารที่มีฤทธิ์ต้านจุลินทรีย์จากการหมักรา <i>Monascus purpureus</i> IFRPD 4046 สายพันธุ์ที่กลายด้วยปลายข้าว 3 ชนิดในสัดส่วนที่เหมาะสมในกล่องหมักขนาด 7 ลิตร ใช้เวลาเพาะเลี้ยงนาน 14 วัน	46
4.16	ค่า MIC และ MBC ของสารสกัดหยาบจากข้าวแดงในการยับยั้งการเจริญของแบคทีเรีย	47
4.17	คุณสมบัติความคงตัวของสารที่มีฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระและความคงตัวของสาร monacolin K ต่อการทดสอบทางกายภาพ	47
4.18	คุณสมบัติความคงตัวของสารที่มีฤทธิ์ต้านแบคทีเรียต่อการทดสอบทางกายภาพ	48
5.1	สรุปการผลิตสารต้านอนุมูลอิสระและ total phenolic จากการหมักรา <i>Monascus purpureus</i> IFRPD 4046 สายพันธุ์ที่กลายด้วยปลายข้าวในอัตราส่วนที่เหมาะสมในฟลาสก์และกล่องหมักขนาด 7 ลิตร ใช้เวลาเพาะเลี้ยงนาน 14 วัน	50
5.2	สรุปการผลิตสารต้าน Monacolin K จากการหมักรา <i>Monascus purpureus</i> IFRPD 4046 สายพันธุ์ที่กลายด้วยปลายข้าวในอัตราส่วนที่เหมาะสมในฟลาสก์และกล่องหมักขนาด 7 ลิตร ใช้เวลาเพาะเลี้ยงนาน 14 วัน	50

<p>ตารางที่</p>	<p>หน้า</p>
<p>5.3</p>	<p>สรุปการผลิตสารที่มีฤทธิ์ต้านแบคทีเรียจากการหมักรา <i>Monascus purpureus</i> IFRPD 4046 สายพันธุ์กลายด้วยปลายข้าวในอัตราส่วนที่เหมาะสมในพลาสติกและกล่องหมักขนาด 7 ลิตร ใช้เวลาเพาะเลี้ยงนาน 14 วัน</p>
<p>50</p>	<p></p>
<p>ตาราง ผนวกที่</p>	<p>หน้า</p>
<p>1</p>	<p>การคัดเลือกวัสดุหมักที่เหมาะสมปริมาณสารฤทธิ์การต้านอนุมูลอิสระของข้าวหมักแดงที่ หมักด้วยรา <i>Monascus purpureus</i> IFRPD 4046 สายพันธุ์กลาย</p>
<p>62</p>	<p></p>
<p>2</p>	<p>คุณสมบัติความคงตัวของสารที่มีฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระและความคงตัวของสาร monacolin K ต่อการทดสอบทางกายภาพ</p>
<p>62</p>	<p></p>

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
2.1	โครงสร้างทางเคมีของสารสี <i>Monascus</i>	10
2.2	โครงสร้างทางเคมีของ Monacolin K ที่ผลิตโดย <i>Monascus</i>	14
2.3	การสังเคราะห์สารสีและสาร citrinin จาก <i>Monascus ruber</i> และการสร้างสารพิษจาก <i>Aspergillus</i> และ <i>Penicillium</i>	16
3.1	ลักษณะผงของข้าวแดงหลังจากการหมัก	27
3.2	การสกัดสารจากข้าวแดงด้วย 95% ethanol	28
3.3	การกรองสารจากข้าวแดง	28
3.4	ลักษณะสารสกัดข้าวแดงด้วย 95% ethanol ก่อนการทดสอบคุณสมบัติความคงตัวของสารสกัด (บน) และหลังการทดสอบคุณสมบัติความคงตัวของสารสกัด (ล่าง)	31
4.1	พื้นผิวตอบสนองของสัดส่วนผสมของวัสดุหมักที่เหมาะสมต่อการผลิตสารที่มีฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระ (A) สาร monacolin (B) ที่ได้จาก quadratic model ของ mixture เพาะเลี้ยงนาน 15 วัน	39
4.2	พื้นผิวตอบสนองของสัดส่วนผสมของวัสดุหมักที่เหมาะสมต่อการผลิตสารที่มีฤทธิ์ต้าน <i>P. acnes</i> DMST 14916 (A) <i>Stap. epidermidis</i> TISTR 518 (B) <i>Stap. aureus</i> TISTR 1466 (C) ที่ได้จาก quadratic model ของ mixture เพาะเลี้ยงนาน 15 วัน	40
4.3	การยับยั้ง <i>P. acnes</i> DMST 14916 ของสารสกัดหยาบจากวัสดุหมักปลายข้าว ชัยนาทและปลายข้าวสาเลีใช้เวลาเพาะเลี้ยงนาน 14 และ 15 วัน; C = 95% alcohol, E = Erythomycin	46